

აკაკი ჩიქობავა

ისტორიის დოქტორი, თსუ

რუსეთის იმპერიის კოლონიზატორული პოლიტიკა საქართველოში, „ეკონომიკური რუსიფიკაცია“¹

ქართლ-კახეთის ანექსიისა და საქართველოს დანარჩენი ტერიტორიის ნელ-ნელა დაპყობის თანადროულად, რუსეთის საიმპერიო ხელისფლება საქართველოში საკუთარი მმართველობის განმტკიცებას სხვადასხვა ხერხებით ცდილობდა. XIX საუკუნის 20-იანი წლების ბოლოს რუსეთ-ირანისა და რუსეთ-ოსმალეთის ომებში რუსეთის გამარჯვებამ, საიმპერატორო კარს საშუალება მისცა დაეწყო ამიერკავკასიის სრული და ყოველმხრივი დაქვემდებარება. ამისთვის საჭირო იყო საკუთარი მომხრეების მეტროპოლიიდან ამიერკავკასიაში ჩასახლება და ადგილზე აქტიური მხარდამჭერების გაჩენა. გადმოსახლებულები იმპერიას საჭირო მიწის ნაკვეთებით უნდა დაეკმაყოფილებინა და შესაბამისი საწარმოო საშუალებები დაერიგებინა, რომელიც მათ საკუთარი მეურნეობის გამართვაში დაეხმარებოდა.

კავკასიის არქეოგრაფიული კომისიის აქტების მერვე ტომში, ნათქვამია, რომ ნიკოლოზ პირველის ბრძანებით, კავკასიის არმიის სარდალს, ბარონ როზენს დაეკალა შეედგინა პროექტი კავკასიაში რუსების განსახლებისა. კავკასიაში უნდა ჩაესახლებინათ ის პირები, რომელთაც 15 წელი უკვე იმსახურეს სახელმწიფო თუ სამხედრო სამსახურში, ისინი აუცილებლად უნდა ყოფილიყვნენ დაოჯახებულები. ამდგვარი მიდგომით, ნიკოლოზ პირველი ყოფილი სამხედრო და ადმინისტრაციული კადრებით იმპერიის მმართველობის განმტკიცებას ვარაუდობდა, ასევე, რუსებთან კავკასიელი ხალხების მეტ-ნაკლე-

¹ სტატია მომზადებულია შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მიერ ფუნდამენტური საგრანტო კონკურსში დაფინანსებული პროექტის ფარგლებში - „რუსეთის იმპერიის კოლონიური პოლიტიკა საქართველოში“. აღნიშნული ნარკვევი წარვადგინე კონფერენციაზე – თსუ ახალგაზრდა მეცნიერთა V საერთაშორისო ინტერდისციპლინურ სიმპოზიუმზე. 8 ივლისი, 2023 წელი.

ბად დაახლოებას.² რომელიც „რუსუფიკაციის“ აუცილებელი წინაპირობა იყო.

როგორც ვხედავთ, გარდა სამხედრო და პოლიტიკური ძალაუფლების გამყარებისა, ზემოთ მოტანილი მაგილითი ერთგვარი რუსიფიკაციის მცდელობასაც წარმოადგენდა. თუმცა, რუსულ და არამართო რუსლ ისტორიოგრაფიაში, საუბრობენ არა „რუსუფიკაციაზე“, როგორც იმპერიის ოფიციალურ პოლიტიკაზე, არამედ, „რუსიფიკაციებზე“ მრავლებით რიცხვში.³ რუსეთის იმპერიის ნაციონალური პოლიტიკით დაინტერესებული ისტორიკოსების სვაშენ კითხვას, რას გულისმობს რუსიფიკაცია, აღწერს თუ არა ის საიმპერიო ხელისუფლების პოლიტიკას თუ მხოლოდ შეფასებითი ნაწილია? ასკვნიან, რომ რუსიფიკაცია, მხოლოდ შეფასებით კატეგორიამდე დაყვანაა, ხოლო რა იგულისხმება მის ქვეშ: ასიმილაცია, აკულტურაცია, კოლონიზაცია თუ კიდევ ბევრი რამ? როდესაც მეცნიერები რუსიფიკაციის კლასიფიკაციას ახდენენ, გამოყოფენ სამ ძირითად ნიშანს: 1. ელიტების სპონტანური რუსუფიკაცია, რომელსაც XVIII საუკუნის და უფრო ადრეული პერიოდის დამახასიათებელ ნიშნად თვლიან. 2. „ადმინისტრაციული რუსიფიკაცია“, რომელიც განიხილება ადმინისტრაციული ცენტრალიზაციის პოლიტიკის ნაწილად და მასსაც XVIII საუკუნეში ათავსებენ და 3. ძალმომრეობითი რუსიფიკაცია, რუსული ენის და მართმადიდებლობის გავრცელება, მიაკუთნებენ XIX საუკუნესა და XX საუკუნის დასაწყისს.⁴

რუსული მმართველობის დამყარება საქართველოში თავდაპირველად სამი ნიშნით მიმდინაეობდა: 1. სამხედრო ადმინისტრაციის მმართველობის პერიოდი, 2. რეფორმების მოსამზადებელი პერიოდი და 3. ადმინისტრაციის სრული ასიმილაცია.

ზემოთ მოყვანილი რუსიფიკაციის სამი მახასიათებელიდან საქართველოში სპონტანურობის გარდა, მეტ-ნაკლებად ყველა მახასიათებელი წარმოდგენილი, ხანდახან ის შერეულ ხასიათასც ატარებდა. მართალია საწყის ეტაპზე იმპერიის ხელისუფლებამ ქართული არისტოკრატის დასუსტება სცადა და ის პოლიტიკურ ძალაუფლებას მნიშვნელოვნად ჩამოაშორა. მიმდინარეობდა მსხვილი სათავადო სახლების დაქუცმაცების პროცესი, რითაც ქართულ არისტოკრატრიას აცლიდა პოლიტიკური გავლენის ბერკეტებს. სათავადო აზნა-

² Акты, собранные кавказской археографической комиссией.. (АКАК). Т 8. Тифлис. 1866, გვ. 381.

³ John Hall. Nationalisms: Classified and Explained. Daedalus. 1993. Summer. 1; Ал. Миллер Империя Романовых и национализм. М. 2006, გვ. 54-77.

⁴ Ал. Миллер. Империя Романовых и национализм, გვ. 55-56.

ურები გათავისუფლდნენ თავადების დამოკიდებულებისგან, გლეხობის ძირითადი ნაწილი კი სახაზინო გლეხების კატეგორიაში გადაიყვანეს. ამის მიუხედავად, ადმინისტრაციული ცენტრალიზაციის პროცესის შედეგად, ქართული არისტოკრატის იმ ნაწილს, რომელიც უკვე რუსულ ყაიდაზე აღიზარდა, გარკვეული პრივილეგიები მიეცა, თუმცა მისი ადმინისტრაციული ასიმილაცია უკვე თითქმის დასრულებული ფაქტი იყო. ელიტების ასიმილაცია, რომელიც იმპერიის რუსიფიკაციის ერთ-ერთი მახასიათებელი იყო, საქართველოში განსხვავებული ფორმით მიმდინარეობდა, ის სწორედ ადმინისტრაციული ასიმილაციის ფარგლებში განხორციელდა და მას არავითარი სპონტანური ხასიათი არ ჰქონია.

რღვან ამიერკავკასია ძალით მიერთებულ მხარეს წარმოადგენდა, აქ ძალაუფლების განხორციელება ჯერ სამხედრო მმართველობით უნდა განმტკიცებულიყო, რომლის თანმდევ პროცესად სწორედ კოლონიზაციის განხილბოდა. პირველ პერიოდში ის სწორედ სამხედრო კოლონიების ჩამოყალიბებით ხორციელდებოდა. 1837-1860 წლებში ამიერკავკასიის ტერიტორიაზე 10 სამხედრო კოლონია შეიქმნა, აქ არსებული თავისუფალი სახაზინო მიწების ფონდი სწორედ ამ პროცესს უნდა მოხმარებოდა.⁵ თუმცა საქართველოს ტერიტორიაზე, არა მხოლოდ სამხედრო კოლონიები ყალიბდებოდა, არამედ რუსეთის ტერიტორიიდან საკუთარი ნებით ან სასამართლო დადგენილებითაც სახლდებოდნენ. ასე ჩნდება, დუხაბორების, მალაქების, და სხვათა დასახლებები, ამ ხალხის უმეტესობა საიმპერატორო ხელისუფლებისთვის საფრთხეს წარმოადგენდა და მათი დატოვება რუსეთის შიდა ტერიტორიებზე საფრთხის შემქმნელი იყო. ამ ფონზე კი რუსეთის მმართველები იმედოვნებდნენ, რომ გადასახლებულები ხელს შეუწყობდნენ მხარის რუსიფიკაციას.⁶ ჯამში მათთვის გამოყოფილი იყო 79 000 დესეტინა მიწა, სულზე 15 დესეტინა. რომ შევადაროთ, გერმანელი კოლონისტების ოჯახითვის, ალექსანდერდორფში 36,52 დესეტინამიწა იყო განკუთვნილი, მარიენფელდში 35,43 დესეტინა, ხოლო ეკატერინენსფელდის კოლონიაში 27,92 დესეტინა მიწა.

რუსეთი მართალია პერიფერიულ იმპერიას წარმოადგენდა და მისი კოლონიზაციის მეთოდები თუ მასშტაბები განსხვავდება კლასიკური იმპერი-

⁵ პ. გუგუშვილი. საქართველოს და ამიერკავკასიის ეკონომიკური განვითარება XIX-XX საუკუნეებში. თ. I. თბ. 1949, გვ 623-624.

⁶ Полное собрание законов Российской Империи (1825-1881). Том 5 (1830). Часть 2. Законы (3883-4232), გვ. 169-170.

ებისგან, თუმცა მის რუსიფიკატორულ პოლიტიკაში საინტერესო ადგილი უჭირავს წარმოსახვითი გეოგრაფიის საკითხს. მაგალითად ციმბრი, საწყის ეტაპზე რუსულ მსოფლმხედველობაში წარმოდგენილი იყო, როგორც „უცხო“ სივრცე, XVIII საუკუნეში ის კონცეპტუალიზებული იყო, როგორც კოლონია. ამდგვარმა მიდგომამ XIX საუკუნეში განაპირობა იქ ჩასახლებულ მოსახლეობაში „ციმბირული პატრიოტიზმის“ ტალღა, რომელიც განსაკუთრებული ციმბირელი „ერი-ნაციის“ იდეასაც კი აჟღერებდა. ციმბირის, როგორც საერთო რუსული სივრცის მასობრივი აღქმა მხოლოდ და მხოლოდ 20-ე საუკუნეში ყალიბდება.⁷ რისთვის დაგვჭირდა ამ მაგალითის მოხმობა, 1830 იან წლებში, რუსეთის მმართველ კლასის რეაქციულ წრეებში საქართველოს „სამხრეთის ციმბირს“ უწოდებდნენ⁸, სწორედ ამ კონტექსტში უნდა განვიხილოთ საქართველოში რუსული კოლონიების გაჩენის საკითხი, მაღაკების დუხაბორების თუ სხვათა ჩამოსახლება. მათი ჩამოსახლებით იმპერია მხარის გარუსებას იმედოვნებდა. როგორც ისტორიკოსები ასკვნიან, რუსეთის იმპერიის პოლიტიკა სხვადასხვა ნაციონალური ჯგუფების თუ ერების მიმართ დივერსიფიცირებული იყო, შესაბამისად ტერმინი რუსიფიკაცია ბოლომდე ვერ აღწერს მაშინ მიმდინარე პროცესებს, ალ. მილერის აზრით, გამოსაკვლევი და გასარკვევია თუ რა კონკრეტული პროცესები იგულისხმება „რუსიფიკაციის“ ქვეშ.⁹

რუსეთის იმპერიის ინტერესი ამიერკავკასიის მიემართ, პირველ რიგში საერთაშორისო ვაჭრობაში მეტად ჩართვის სურვილით იყო ნაკარნახევი. ჯერ კიდევ პეტრე პირველის სურვილი იყო, ეროპასა და აზიურ ქვეყნებს შორის ვაჭრობის შუამავალი რუსეთი ყოფილიყო, ვაჭრობა, არა ხმელთაშუა ზღვისპრეთით და თურქეთით წარმართულიყო, არამედ კასპიის ზღვითა და რუსეთზე გავლით. ამ მხირვ პეტრე პირველს სავაჭრო ურთიერთობების დამყარება და გაღრმავება სურდა ირანსა და ინდოეთში. ამ გეგმაში რა საკვირველია ამიერკავკასიას დიდი როლი ენიჭებოდა. პეტრე პირველის თანამედროვეის თქმით, იმპერატორს სურდა მტკვარზე აეგო სავაჭრო ქალაქი, სადაც, ქართველები, სომხები, ირანელები შეიკრიბებოდნენ და მერე ასტრახანში გა-

⁷ Ал. Миллер. Империя Романовых и национализм, гв. 76-75.

⁸ ი. ანთელავა. ცარიზმის კოლონიური პოლიტიკა საქართველოში XIX საუკუნის 30-50 იან წლებში (ყირიმის ომამდე). §.1. ქვეყნის კოლონიზაცია. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტომი. V. საქართველო XIX საუკუნის 30-50 იან წლებში. თბ. 1970, გვ. 122.

⁹ Ал. Миллер. Империя Романовых и национализм, гв. 10.

დავიდოლნენ სავაჭროდ.¹⁰ ქართლ-კახეთის ანიქსიის შემდგომ პერიოდში, რუსეთ-ირანის სავაჭრო ურთიერთობები 1815-16 წლებში 1800 ათას მანეთს შეადგენდა, 182-1821 წლებში კი 4250 ათას მანეთს, რაც ირანის შიდავაჭრობის დაახლოებით 1/5 შეადგენდა. XIX საუკუნის 20-იან წლებში, როგორც თანამედროვეები აღნიშნავენ, რუსეთი ირანის ბაზარზე ჩითზე ვაჭრობის მონოპოლიას ფლობდა. 1802 წლის მონაცემებით რუსული საქონლის ირანსა და აზიის ქვეყნებში იმპორტი 3,3% შეადგენდა, 1827 წლისთვის კი 30,4%.¹¹ თუნდაც ამ მცირე მონაცემებთან შეგვიძლია დავასკვნათ, თუ რა მნიშვნელობის იყო ამიერკავკასიის მიერთება რუსული სავაჭრო კაპიტალისთვის. დამოუკიდებლად, პოლიტიკური ბატონობის გარეშე კი რუსული კაპიტალი აქ ფეხს ვერ მოიკიდებდა.

რუსეთის მმართველობის პირველ პერიოდში ეკონომიკური პოლიტიკაც რომ კოლონიურ ხასიათს ატარებდა სრულიად ლოგიკურია, 1830 წლის 5 ოქტომბერს გენერალი პასკევიჩი შემდეგს წერდა: „განა საქართველო ის არ უნდა განვიხილოთ როგორც კოლონია, რომელიც დაამზადებს რა უხემ მასალას ჩვენი ფაბრიკებისთვის, რუსთიდან ჩამოიტანს მანუფაქტურულ ნაწარმს. საქართველოში მანუფაქტურების დაარსების შემთხვევაში კი დაირღვევა უკანასკნლის კავშირ-ურთიერთობები რუსეთთან“.¹² 1831 წელს რუსეთის ფინანსთა მინისტრი მართველი წრეებისგან მოითხოვდა გადაწყვეტილიყო შემდეგი: „რუსი მეშჩანების, გლეხების და განთავისუფლებული ადამიანების ამიერკავკასიის ქალაქებში და სახაზინო მიწებზე დასახლების საკითხი: ევროპელებისთვის, ხელოსნებისა, ფაბრიკანტებისა, მევენახეებისა და მისწისმუშებისთვის კოლონისტების უფლებათა ბოძებისა და მიწების მიცემის საკითხი: მიწების მიცემის საკითხი იმ საზოგადოებისთვის, რომელთაც განზრახული აქვთ მოაწყონ იქ ევროპელთა ვრცელი კოლონიები“¹³

1835 წელს ნიკოლოზ პირველი ბარონ როზენს წერილით მიმართავს, სადაც 1832 წლამდე არსებული თავისუფალი ვაჭრობის შედეგების შესახებ საუბრობს: „შედგენილ იქნა საპროექტო კავკასიის სამხედრო კოლონიზაციისა, .. რათა შეიარაღებული რუსი მოსახლეობის დაბინავებით უფრო და უფ-

¹⁰ А. Ф. Фадеев. Россия и Кавказ первой трети XIX в. М. 1960, гл. 52.

¹¹ А. Ф. Фадеев. Россия и Кавказ первой трети XIX в., гл. 54.

¹² ი. ანთელავა. ცარიზმის კოლონიური პოლიტიკა საქართველოში XIX საუკუნის 30-50 იან წლებში (ყირიმის ომამდე), გვ. 124.

¹³ პ. გუგუშვილი. საქართველოსა და ამიერკავკასიის ეკონომიკური განვითარება XIX-XX საუკუნეებში. ტ. I, გვ. 614.

რო განვიმტკიცოთ ჩვენი ბატონობა კავკასიაში...“¹⁴

პაატა გუგუშვილი სამართლიანად შენიშნავს, რომ ამიერკავკასიის და საკუთრივ საქართველოს კოლონიზაციას ორი ტენდენცია ახასიათებდა, ერთის მხრივ პოლიტიკური და სამხედრო ძალაუფლების განმტკიცება, მეორეს მხრივ ეკონომიკური კოლონიზაცია. 1821 წელს გამოიცა კანონი ტრანზიტისა და ბაჟის შესახებ ე.წ. „ვაჭრობისა და ტრანზიტის თავისუფლება“, რომელმაც ნეგატიურად იმოქმედა ამიერკავკასიაში რუსულ სავაჭრო კაპიტალზე და რუსეთის შიდა ტერიტორიაზე განთავსებულ მანუფაქტურულ მრეწველობაზე. ამგვარი კრიზისი რუსეთის ახლადდადებულ ბურჟუაზიას ქმედითი ნაბიჯებისკენ უბიძგებდა, სწორედ ამგვარ ქმედებებში ჯდება ამიერკავკასიისა და საქართველოს ეკონომიკური კოლონიზაციის საკითხი, რომელიც რუსეთის შიდა ტერიტორიებიდან ჩამოსახლებული მოსახლეების მეშვეობით უნდა განხორციელებულიყო. 1835 წლის 24 ოქტომბერს ბარონი როზენი წერს გენერალ კანკრინს, რომ მართალია ვაჭრობის და ტრანზიტის თავისუფლებამ დადებითათ იმოქმედა ამიერკავკასიის და საქართველოს მცხოვრებ ყველა კლასზე, შავიზღვისპირეთით ვაჭრობამ, რომელშიც რელუტ-კალე და ტფილისი იყვნენ ჩართული დიდი სავაჭრო კაპიტალის დაგროვებას შეუწყო ხელი, ევროპული საქონელი საქართველოს გავლით მიდიოდა ირანსა და თურქეთში და პირიქით. ამგვარად ადგილობრივ და საერთაშორისო ვაჭრობაში რუსული საქონელი ევროპულმა ჩააჩონა, ამის საპირისპოოდ მოსკოველი ფაბრიკანტების საჩივრებმა იმატა, მათი აზრით, ამიერკავკასიისთვის ნაჩუქარმა თავისუფალი ვაჭრობის აქტის შედეგებმა დასცა რუსეთის მანუფაქტურების წარმოება და შესაბამისად მოგება.¹⁵ ამ საკითხს, ბარონი როზენი უფრო ფართე მასშტაბში განიხილავს, მისი შეფასებით, ამდგვარი კანონის მიღებამ, არა მხოლოდ შეამცირა რუსული ფაბრიკების წარმოება, ასევე, ირანის ბაზარი მთლიანად ინგლისურ კაპიტალს ჩავუგდეთ ხელშიო, სადაც რუსული საქონელის ისედაც მცირე წილი თითქმის სულ გაქრაო.¹⁶ საქართველო ამ ყველაფრის ფონზე ევროპული საქონლის ბაზრად იქცა. თუ რუსეთის შიდა ტერიტორიაზე ევროპული საქონელის საბაჟო გადასახადი 20-30% უდრიდა, ამიერკავკასიაში ის 5% შეადგენდა. შესაბამისად საქართველოში ჩამოსული ევროპული საქონ-

¹⁴ პ. გუგუშვილი. საქართველოსა და ამიერკავკასიის ეკონომიკური განვითარება XIX-XX საუკუნეებში. ტ. I, გვ. 615.

¹⁵ AKAK. T. VIII, გვ. 154.

¹⁶ AKAK. T. VIII, გვ. 157.

ნელი ხშირად რუსეთში კონტრაბანდის სახით მიედინებოდა.¹⁷

საქართველოს ბაზარი ევროპული საქონელის გასაღების ადგილად იქცა, საგარაო ვაჭრობა აქაც კოლონიური ხასიათისა იყო. ევროპაში მიმავალი ადგილობრივი ვაჭრები მხოლოდ საქონლის ჩამოსატანად მიდიოდნენ და ლაიპციგის ბაზრობაზე არანაირი ადგილობრივი ნაწარმი არ გაჰქონდათ. ევროპულმა ხარისხიანმა და დაბალი ფასის საქონელმა, თითქმის სრულად ჩაანაცვლა რუსული საქონელი საქართველოს ბაზარზეც. რუსეთის იმპერიაში მრწვევლობა საგრძნობლად ჩამორჩებოდა ევროპულ ინდუსტრიას, შესაბამისად კონკურენციის გაწევა მათთვის რთული იყო. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, თავისუფალი ვაჭრობის დეკრეტმა ამიერკავკასიაში, რუსული საქონელი სავაალალო მდგომარეობაში ჩაყანე. ამიტომ გასაკვირი არ არის, რომ ამ პერიოდში საქართველოს ხშირად სტუმრობდნენ და სიტუაციას სწავლობდნენ რუსეთის საფაბრიკო მრეწველობის წარმომადგენლები. რუსეთის იმპერიის ფინანსთა მინისტრი გენერალი კანკრინი თავიდანვე უარყოფითად იყო განწყობილი ამ კანონის მიმართ და პირველი დღიდანვე მის გასაუქმებლად იბრძოდა. ის იმპერატორს წერდა, რომ უნდა დაიცვან რუსი ფაბრიკანტების ინტერესები, ამიერკავკასია და საქართველო კი მხოლოდ ნედლეულის მიმწოდებლად უნდა განიხილონ. ყოველივეს მინისტრი ოცდაათამდე ტექსტილის ფაბრიკანტის სახელით სწერდა იმპერატორს. მართალია ამ დროისთვის რუსეთის ხელისიფლება ბურჟუაზიის ინტერესების დამცველად არ გამოდიოდა, თუმცა ლოგიკურია, რომ მათ თავიანთი დამცველი იმპერიის ფინანსთა მინისტრის სახით იპოვეს. ისინი წუხდნენ იმაზე, რომ სომეხი და ირანელი ვაჭრების მიერ შეტანილი საქონელი ბაზრიდან აძევებდა რუსულ საქონელს, ეს კი ზიანის მომტანი იყო, არა მხოლოდ მათი წარმოებისთვის, არამედ შიდა ვაჭრობისთვისაც. 1831 წელს ფინანსთა მინისტრმა კანკრინმა მიაღწია საწადელს და თავისუფალი ვაჭრობისა და ტრანზიტის კანონი გაუქმდა. ამიერიდან საქართველო და ამიერკავკასია, მხოლოდ რუსული საქონელი გასაღების ბაზარი უნდა ყოფილიყო, ადგილზე კი რუსული მანუფაქტურებისთვის საჭირო ნედლეული დამზადებულიყო.¹⁸

მოვიხმთ სტატისტიკური მასალა ამიერკავკასიასა და საქართველო-

¹⁷ ნ. ქორთუა. ამიერკავკასია რუსეთ-ირანის 1826-1829 წლების ომში. თბ. 1978, გვ. 67; ნ. მიქელაძე, ა. ოთარაშვილი. ცარიზმის ეკონომიკური პოლიტიკა საქართველოში XIX საუკუნის პირველ მესამედში. ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები. 2020. №1 (24).

¹⁸ А. Ф. Фадеев. Россия и Кавказ первой трети XIX в., გვ. 59.

ში ნელეულის დამზადების მხრივ: XIX საუკუნის 40-იანი წლებიდან ძლიერდება აბრეშუმის წარმოება და მისი გატანა უცხოურ ბაზარზე. 1850-1853 წლებში საქართველოდან ჯამში 24,723 ფუთი აბრეშუმის პარკი გაუტანიათ.¹⁹ პ. გუგუშვილის დაკვირვებით XIX საუკუნის 40-იან წლებში ამიერკავკასიაში მიღებული აბრეშუმის 60-70% რეგიონის გარეთ იყიდებოდა. სასაქონლო აბრეშუმის ხვედრი 1856 წლისთვის ქუთაისის გუბერნიაში, საერთო წილის 40-45% შეადგენდა.²⁰ ა. ფადევის დაკვირვებით, რომელმაც 1836 წლის რუსეთის კავკასიური მმართველობის აღწერილობებს ეყრდნობა, მართო შაქიდან 1822-1827 წლებში 9,931 ფუთი აბრეშუმი გაიტანეს რუსეთში. 1829 წელს, კი მთლიანად ამიერკავკასიიდან 15 ათასი ფუთი, ეს იმ დროს, როცა ევროპიდან იმპორტმა რუსეთში 12 ათასი ფუთი შეადგინა. ნათლად ჩანს, რომ ამიერკავკასია რუსეთისთვის აბრეშუმის ძირითად ნელეულის ბაზად იქცა.²¹

უნდა ითქვას, რომ ტრანზიტის და თავისუფალი ვაჭრობის დეკრეტმა საქართველოს ხელოსნებიც აზარალა. ამ წლებში თბილისელი ხელოსნების რაოდენობა შემცირდა, იმპორტირებული საქონელი ბევრად იაფად იყიდებოდა, რითაც ადგიობრივი ხელოსნების ეკონომიკური მდგომარეობა უარესდებოდა. თბილისში უცხოური პროდუქციის გამოჩენამ, მისი დიდი ოდენობით მოხმარება გამოიწვია, თუმცა საქონელი საკმარისი ყოველთვის არ იყო. ამიტომ მისი ადგილზე დამზადება იყო აუცილებელი. ამ მიზნით, იმპერიული მთავრობა ახალისებდა რუსი და უცხოელი ხელოსნების ჩამოყვანას. ამ ფონზე ადგილობრივი ამქრების წინააღმდეგობა მეტ-ნაკლებად მედვეი აღმოჩნდა რუსი და ევროპელი ხელოსნების მიმართ. თავიდან რუსული ადმინისტრაციის დასაყრდენი ამქარი, შემდგომში მასთან დაპირისპირებაში აღმოჩნდება, რადგან კოლონიალური პოლიტიკა, რომელსაც ხელოსნების ჩამოყვანით ახორციელებდა, სწორედ ამქრისთვის საზიანო პოლიტიკა გამოდგა. XIX საუკუნის 20 იანი წლებიდან იწყება პატარ-პატარა გამოსვლები.²² აღსანიშნავია, რომ ტრადიციული ხელოსნობის დარგებთან შედარებით, რომელსაც ამქარი აერთიანებდა,

¹⁹ ი. ანთელავა. ფეოდალური-ბატონყმური სისტემის რღვევა და კაპიტალისტური ურთიერთობათა განვითარება სოფლის მეურნეობაში. ფეოდალური-ბატონყმური სისტემის რღვევა და ბურჟუაზიული ურთიერთობათა განვითარება XIX საუკუნის 30-50-იან წლებში. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ. V. თბ. 1970, გვ. 44.

²⁰ П. В. Гугушвили. Шелководство в Грузии и Закавказье в XIX-XX вв. Тб. 1960, გვ. 32.

²¹ А. Ф. Фадеев. Россия и Кавказ первой трети XIX в., გვ. 71.

²² მ. სამსონაძე. ქართული ხელოსნობა და რუსული კოლონიური ხელისუფლება. საქართველოში. რუსეთის კოლონიური პოლიტიკის ისტორიის ნარკვევები. წ. II. თბ. 2008, გვ. 30-62.

ვარაუდის დონეზე შეიძლება ითქვას, რომ რუსი, ებრაელი და ევროპელი ხელისუფლების საამქროებში მათი ბუნებიდან გამომდინარე შრომის დანაწილება აუცილებელი პირობა იქნებოდა. სავარაუდოდ საქმე გვაქვს მანუფაქტურული ტიპის კაპიტალისტური სახელოსნობთან.²³ თუ მ. სამსონაძის ამ დაკვირვებას მივიღებთ, გამოდის რომ სახეზე გვქვს წინარეკაპიტალისტური და კაპიტალისტური წარმოების წესისა და ფორმების დაპირისპირება. მაშინ ვ.ი. ლენინის დაკვირვება, რომ: „რუსეთის მიერ საქართველოსა და ამიერკავკასიის ეკონომიკური დაპყრობის ისტორია, სხვათა შორის, შეიძლება და უნდა განვიხილოთ წინარეკაპიტალისტური ურთიერთობათა დაშლის და კაპიტალისტურის შემოჭრის და შემდგომ განვითარების ისტორია, მიუხედავად იმისა, რომ საქართველო და ამიერკავკასია დაიპყრო თავად-აზნაურულმა რუსეთმა,“ სწორი დაკვირვებაა. ქართული ისტორიოგრაფია ლენინის ამ აზრის კვალდაკვალ ცდილობდა დაემტკიცებინა, რომ რუსეთმა საქართველო და ამიერკავკასია ჯერ პოლიტიკურად, ხოლო შემდგომ ეკონომიკურად დაიპყრო. უნდა აღინიშნოს, რომ რეფორმის შემდგომ პერიოდში საქართველოს სავაჭრო ბაზარი რუსეთის ერთიანი ბაზრის ნაწილია და მისი გაგრძელება, თუმცა რეფორმამდელი საიმპერიო მიდგომა, გლეხთა ექსპლუატაცია, ეკონომიკურ დარგებში არაქართული ელემენტების გაძლიერება და სხვა, შეიძლება ითქვას, რომ რუსეთის იმპერია თავიდანვე კოლონიურ პოლიტიკას ატარებდა და ერთდროულად ეწეოდა, როგორც პოლიტიკური, ასევე, ეკონომიკურ დაპყრობას.²⁴ აი, რას წერს რუსი პ. ვიშესლავცოვი 1834 წელს შურნალ *Сын Отечества* 27-ე ნომერში, რუბრიკაში – *სტატისტიკა*: „ამიერკავკასიამ რუსეთს უნდა მისცეს ის ნაწარმოებანი, რომელსაც ევროპას აძლევს ორივე ინდოეთი .. მაგრამ ამის მიცემა ამიერკავკასიას შეუძლია მხოლოდ მისი მეურნეობის გარდაქმნის პირობებში.“²⁵

ეკონომიკური და პოლიტიკური კოლონიზაციისთვის რუსეთი იმპერია, როგორც ვნახეთ მიგრაციულ პროცესებს იყინებდა. კოლონიების ჩამოყალიბების პროცესი საქართველოსა და ამიერკავკასიაში სწორედ მეურნეობის გარდაქმნის ჭრილში უნდა განვიხილოთ. თუ იმასაც გავიხსენებთ, რომ რასკოლ-

²³ მ. სამსონაძე. ქართული ხელოსნობა და რუსული კოლონიური ხელისუფლება. საქართველოში, გვ. 42-43.

²⁴ მ. სამსონაძე. რუსეთის მიერ საქართველოს მიწის ფონდის მითვისება და დემოგრაფიული ექსპანსია. კრებ.: რუსული კოლონიალიზმი საქართველოში (ალ. ბენდიანიშვილი, ალ. დაუშვილი, მ. სამსონაძე, ხ. ქოქრაშვილი, დ. ჭუმბურიძე, ო. ჯანელიძე). თბ. 2008, გვ. 164-189.

²⁵ *Сын Отечества и северный архив*. Т. XLIV. Ч. 166. СПб. 1834.

ნიკების დასახლება თავდაპირველად „ამიერკავკასიის მეაბრეშუმეობის და სავაჭრო მრეწველობის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ“ დაიწყო, სავსებით გასაგები იქნება კოლონიების დაარსების ეკონომიკური ბუნება,²⁶ რომელიც მოემსახურებოდა შიდა ტერიტორიებზე განთავსებულ რუსულ ფაბრიკებს. ვიშესლავცოვი სწორად აფასებდა, რომ, კოლონიების დაარსების შემდგომ, ამიერკავკასია მისცემს „კაპიტალისტებს და ჩვენ სამშობლოს სრული რაოდენობით მისთვის საჭირო აბრეშუმს, ბამბას, საღებავს, ზეთს, ღვინოს, იმას რისთვისაც უცხოელები ჩვენგან ყოველწლიურად მილიონებს დებულობენ.“²⁷

ამიერკავკასიას კოლონიადვე განიხილავდა ნიკოლოზ პირველი, მართალია საწყის ეტაპზე, მაგრამ, აი, რას წერს ის 1826 წლის წერილში: „ამიერკავკასია შეიძლება რუსეთის უმდიდრეს კოლონიად იქცეს. კოლონიას ვამბობთ იმიტომ, რომ იგი სხვა პროვინციების თანაბარუფლებიან და ვალდებულებიან პროვინციად ვერ კიდევ დიდხანს ვერ გახდება. აქედან გამომდინარეობს, რომ ამ ქვეყნის მართვა საჭიროა გონიერი კოლონიალური სისტემის შესაბამისად წარმოებდეს. ამიერკავკასიას შეუძლია მოგვცეს დიდი რაოდენობით საუკეთესო ხარისხის აბრეშუმი, ბამბა, ბრინჯი, ინდიგო, გემთსაშენებელი ხე-ტყე და სხვა. იგი უნდა იქნეს ჩვენი ფაბრიკული ნაწარმის მომხმარებელი და რუსეთის სპარსეთთან ვაჭრობის შუამავალი.“²⁸

პ. გუგუშვილი სწორად შენიშნავს, რომ რუსული სავაჭრო კაპიტალი ცდილობდა, ამიერკავკასიაში შეექმნა და აქ გაემრავლებინა მსხვილი ფერმები, უმთავრესად რუსი მემამულეების სახით, თუმცა ამას დაქირავებული მუშა-ხელი სჭირდებოდა, მათი აზრით კვალიფიციური მუშა-ხელიც რუსეთის შიდა ტერიტორიებიდან უნდა ჩამოსახლებულიყო. ²⁹

რუსი ფაბრიკანტების დამცველი ფინანსთა მინისტრი კანკრინი 1831 წელს მოითხოვდა, რომ რუსი მეშჩანების, გლეხების და ციხიდან გათავისუფლებული ადამიანების ამიერკავკასიაში სახაზინო მიწებზე დასახლებას.³⁰

²⁶ პ. გუგუშვილი. საქართველოსა და ამიერკავკასიის ეკონომიკური განვითარება XIX-XX საუკუნეებში. ტ. I, გვ. 631.

²⁷ პ. გუგუშვილი. საქართველოსა და ამიერკავკასიის ეკონომიკური განვითარება XIX-XX საუკუნეებში. ტ. I, გვ. 615.

²⁸ დ. ჭუმბურიძე. რუსეთის კოლონიური პოლიტიკის ისტორიიდან საქართველოში (XIX საუკუნის I ნახევარი). ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები. 15(2). თბ. 2014, გვ. 27.

²⁹ პ. გუგუშვილი. საქართველოსა და ამიერკავკასიის ეკონომიკური განვითარება XIX-XX საუკუნეებში. ტ. I, გვ. 646.

³⁰ პ. გუგუშვილი. საქართველოსა და ამიერკავკასიის ეკონომიკური განვითარება XIX-XX საუკუნეებში. ტ. I, გვ. 614

თუმცა, ამიერკავკასიაში მიწის სიმცირის გამო, ადგილობრივი გლეხობის კვალდაკავ არც ჩამოსახლებული მალაკნები და ღუხობორები აღმოჩნდნენ სახარბიელო მდგომარეობაში. 1844 წელს, რუსეთის იმპერიის ფინანსთა მინისტრის აგენტი წერდა: „უბედურ გადმოსახლებულთა უმეტესი ნაწილი ადგილობრივ პირობათა მსხვერპლადაა ქცეული“.³¹ რასკოლნიკების ნაწილი სამეგრელოშიც უნდა ჩასახლებულიყვნენ, დავით დადიანმა, მიხაილ ვორონცოვს წარუდგინა კონკრეტული გეგმა, თუმცა მათ ბეგარაზე 1 მანეთი დადიანისთვისაც უნდა გადაეხადათ.³²

იმავე კანკინის მოთხოვნა იყო სომხეთის ტერიტორიების მიერთება იმპერიისთვის და სავაჭრო ურთიერთობებისთვის გამოყენება. მას ამიერკავკასია რუსული მანუფაქტურებისთვის ნედლეულის ბაზრად და რუსული სავაჭრო კაპიტალისთვის აღმოსავლეთით გაფართოების პლაცდარმად წარმოედგინა. ფინანსთა მინისტრის ამ მოსზრებას ამიერკავკასიის მთავარმართებელი პასკევიჩიც იზიარებდა. ამიტომ სრულებითაც არაა დამოხვევა, რომ სწორედ მის დროს იწყება თურქეთის ტერიტორიებიდან სომეხისა და ბერძნების გადმოსახლების პროცესი. ჩამოსახლებულებს შორის უმეტესობა იყო ვაჭარი და ხელოსანი, რა თქმა უნდა მათ შორის იყვნენ გლეხებიც. სომხური და რუსული სავაჭრო კაპიტალის ურთიერთობა XVIII საუკუნიდან ცნობილია, ამიტომ მათვის ხელსაყრელი იქნებოდა სომეხი ვაჭრების გამოყენება ირანთან და თურქეთთან სავაჭროდ. ხელოსნებს უნდა შეექმნათ ისეთი პროდუქტი, რომელიც რუს ფაბრიკანტებს გამოადგებოდათ, ან სპილენძისა და სხვა სახის მადნის სარეწებში ემუშავათ. გლეხობას მიწის დამუშავების ახალი ფორმები უნდა მოეთანა, რითაც ადგილზე სასოფლო პროდუქციის ზრდას შეუწყობდა ხელს. მაგრამ თურქეთიდან გადმოსახლებულებს ადგილობრივ გლეხობასთან შედარებით მიწის დამუშავების პრიმიტიული ფორმები გააჩნდათ, შესაბამისად ტექნოლოგიურად მათ ვერ ჩაანაცვლებდნენ.

რუსეთის იმპერიის მმართველების გეგმა, ამიერკავკასიაში და საქართველოში რუსული და უცხოური კოლონიების დაეარსებინა, არა მხოლოდ ადგილზე რუსული მართველობის პოლიტიკური და სამხედრო მმართველობის განმტკიცებისთვის იყო საჭირო, არამედ მას როგორც ვხედავთ კონკრეტული

³¹ პ. გუგუშვილი. საქართველოსა და ამიერკავკასიის ეკონომიკური განვითარება XIX-XX საუკუნეებში. ტ. I, გვ. 633 სქოლიო 2.

³² პ. გუგუშვილი. საქართველოსა და ამიერკავკასიის ეკონომიკური განვითარება XIX-XX საუკუნეებში. ტ. I, გვ. 632-633.

ეკონომიკური ინტერესებიც გააჩნდა. თუმცა, რუსეთის შიდა ტერიტორიებიდან რასკოლნიკების, მალაკნების და ღუხობორების ჩამოსახლება, როგორც ამერიკაკვასიაში მიწის ნაკლებობით, ასევე, სახვა მიზეზებით შეწყდა. მთავარი ალბათ მაინც ის იყო, რომ თუ ჩამოსახლებულ სექტანტების ადგილზე კარგ პირობებს შეუქმნიდნენ, რუსეთის შიდა ტერიტორიებზე დარჩენილებს მეტი მხნეობა მიეცემოდათ. ამაზე 1850 წელს ღიად წერდა ვრონცოვი იმპერატორს.

ამგვარად ჩვენ ვიზიარებთ ქართულ ისტორიოგრაფიაში დიდი ხნის წინ გამოთქმულ მოსაზრებებს, რომ რუსეთის იმპერიის მიერ საქართველოში კოლონიების დაარსება, რუსიფიკაციის მხოლოდობით მოვლენად არ უნდა მივიჩნიოთ. ამგვარ ქმედებას იმპერიის მხრიდან ეკონომიკური სარჩულიც ჰქონდა. რუსეთის იმპერიის გაფართოვება XVIII საუკუნიდან სხვადასხვა მიმართულებით მხოლოდ „იმპერიალისტური“ გაფართოვების პარადიგმაში ვერ განიხილება. პეტრე პირველის დროინდელი შიდა კოლონიზაცია XVIII საუკუნიდან³³ მოყოლებული მომდევნო პერიოდში გარე „კოლონიზაციის“ ეტაპს მოითხოვდა.

კაპიტალიზმის ის ფრომა რომელიც არსებობდა, რუსეთის იმპერიასაც აიძულებდა გაფართოვების საკუთარ ხედვას. კაპიტალიზმი რუსეთში არა შიგა მიმდინარე პროცესებიდან იბედაბოდა, არამედ გარედან განმსაზღვრელი ფაქტორებით.³⁴ არსებული ეკონომიკური მოდელი რუსეთის იმპერიას აიძულებდა მოდერნიზაციას. ფეოდალური მოწყობის სახელმწიფო თვითონ იყო ევროპულობის შემომტანი ქვეყანაში. აუცილებელი იყო მსოფლიო საბაზრო ურთიერთობებში ჩართვა. რუსული ბურჟუაზია თავისებურად ყალიბდებოდა და ადგილობრივ სპეციფურ სახეს იძენდა, რადგან რუსთი ჯერ კიდევ აგრარულ და ფეოდალური ყაიდის სახელმწიფოდ რჩებოდა, ის ყალიბდებოდა როგორც პერიფერიული იმპერია, რომელიც თავის მხრივ დასავლური იმპერიებისთვის ერთგვარი ნედლეულის და გასაღების ბაზარი უნდა ყოფილიყო და იყო კიდევ. სახელმწიფოს ფეოდალური მოწყობა გამოიყენებოდა კაპიტალიზტური ამოცანების გადაწყვეტაში. ადგილობრივი ფაბრიკებიც შერეულ ხასიათისა იყო. მასში ნახავდით, როგორც დაქირავებულ შრომას, ასევე, საბეგრო ვადებულებით გამოსულ ყმას. პეტრე პირველის დროიდან საგრძნობლად შეიზღუდა ძველი არისტორკრატის უფლებები, ახალი კი შიდა კოლონიზაციის საფუძველზე მდიდრდებოდა. სახელმწიფოს ძირითადი შემოსავალი კი

³³ А. Эткинд. Внутренняя колонизация – имперский опыт России. М. 2013, сс. 143-240.

³⁴ Б. Кагарлицкий. Периферийная империя: циклы русской истории. М. 2003, сс. 260-291.

გლენებიდან მომდინარე ბეგარა იყო. როგორც ამბობენ, ყმა-გლენობა იმპერიის სუბსიდირების წყარო იყო და პირიქით, იმპერია სუბსიდიას დებდა მათში. ამგვარი პოლიტიკის სრულყოფილად ფინანსთა მინისტრი კანკრინი მიიჩნევა,³⁵ რომელიც ამავედროულად, როგორც ზემოთ ვნახეთ ადგილობრივი ბურჟუაზიის ინტერესებსაც იცავს. მოცემულ ეტაპზე იმპერია უნდუსტრიულ განვითარებას ზღუდავდა. რადგან იმ დროს ბურჟიაზია ძლიერი ვერ იქნბოდა, ის საკუთარი ინტერესების დაცვასაც ჯეროვნად ვერ შეძლებდა, მაგრამ რადგან ფინანსთა მინისტრი კანკრინი რუსეთის ტერიტორიაზე ფეოდალური მოწყობის ერთგული იყო, უნდა ვივარაუდოთ, რომ ამიერკავკასიისა და საქართველოს კოლონიად განზილვა, სწორედ ამგვარი პოლიტიკის ნაწილი უნდა ყოფილიყო. დასაშვებია მოსაზრება, რომ რუსული წარმოება, მიერთებული ტერიტორიების, არარუსული ტერიტორიების ხარჯზე უნდა განვითარებულიყო. თუ დიდებულები შიდა კოლონიზაციის შედეგად მდიდრებოდნენ, ბურჟუაზიას გარე კოლონიზაციის პროცესი უნდა გამოეყენებინა. თუმცა ამის ხელისშემშლელი, ზემოთ აღნიშნული თავისუფალი ვაჭრობისა და ტრანზიტის პოლიტიკა გამოდგა.

ჯერ კიდევ პუშკინი აკითხებდა ვგენი ონგენის ადამ სმიტს. აღმოჩნდა რომ XVIII–XIX რუსული არისტოკრატია გატაცებული იყო „თავისუფალი ვაჭრობის“ იდეით, ფაბრიკანტები კი პროტექციონიზმის. ისტორიკოსების დაკვირვებით, თუ თვალს გავადევნებთ XIX საუკუნის იმპერიის შინაგან საქმეთა სამინისტროს ოფიციალურ გაზეთს, აღმოვაჩინოთ რომ, ადამ სმიტი ერთ-ერთი ყველაზე პოპულარულია ავტორია „სანკტ-პეტერბურგის ჟურნალის“ ფურცლებზე.³⁶ თავისუფალი ვაჭრობისა და ტრანზიტის პოლიტიკა, რომელიც განხორციელდა ამიერკავკასიაში, სავსებით ჯდება რუსეთის იმპერიაში არსებული ეკონომიკური აზრების ლოგიკაში.

ჩვენს ინტერესს უნდა წარმოადგენდეს გავარკვიოთ რატომ ხდება რუსეთის იმპერიის დაინტერესება ჯერ აღმოსავლეთ საქართველოში და შემდგომ მთლიანად ამიერკავკასიით. რა ტიპის გეოპოლიტიკურმა თუ ეკონომიკურმა პროცესებმა განაპირობეს რუსეთის გაფართოება სამხრეთით და სამხრეთ აღმოსავლეთით. სამრეწველო რევოლუციის შედეგად იცვლება მსოფლიო ეკონომიკური წესრიგი, ამ პროცესებში რუსეთი ღირსეული ადგილის დაკავებას ცდილობს, თუმცა იმპერიის ნახევრადფეოდალური და აგრარული

³⁵ А. Эткинд. Внутренняя колонизация- имперский опыт России, гл. 197-198.

³⁶ Б. Кагарлицкий. Периферийная империя: циклы русской истории, гл. 307-308.

სტურქტურა, ამის საშუალებას არ იძლეოდა. ერთადერთი გზა რაც რუსეთის იმპერია რჩებოდა, იყო აღმოსავლეთისკენ სწრაფვა, ამიტომ რუსეთის პოლიტიკა ხდება ექსპანსიონისტური, ამ პოლიტიკის ფონზე ხდება ამიერკავკასიის დაპყრობა. კლასიკური დასავლური კოლონიალური მიდგომებისგან განსხვავებით, რუსეთი ჯერ პოლიტიკურ-სამხედრო კოლონიზებას ეწეოდა და შემგომ მას მოყვებოდა ეკონომიკური კოლონიზაციის პროცესი. საქართველოსა და ამიერკავკასიის მიმართ, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ რუსეთი ამ ორივე ხერხს ერთდროულად იყენებდა, როგორც ვნახეთ რუსეთის იმპერიის მმართველები ამიერკავკასიას დაპყრობის საწყის ეტაპზე განიხილავდნენ ეკონომიკური კოლონიასაც და ცდილობდნენ შესაბამისი პოლიტიკის გატარებას. ერთ-ერთი ხერხი კი აქ მიგრაციების შედეგად რუსული, გერმანული, სომხური, ბერძნული და სხვა კოლონიების დაარსება იყო. სამეცნიერო ლიტერატურაში დიდი ხანია საუბრობენ კოლონიზაციის ორ მიდგომაზე: შიდა კოლონიზაციასა და გარე კოლონიზაციაზე, საქართველოსა და ამიერკავკასიაში ორივე ფორმა წარმოდგენილი იყო, რაც არა მხოლოდ პოლიტიკური ძალაუფლების გამყარებას ემსახურებოდა, არამედ რუსეთის შიდა ტერიტორიებიდან და გარე სახელმწიფოებიდან არსებული ეკონომიკური წესის შემოტანასაც ემსახურებოდა. XIX საუკუნე ეს არის კაპიტალიზმის გაფართოების პერიოდი, რუსეთის იმპერიაც ამ გაგებით შედარებით ჩამორჩენილ, მაგრამ დასავლეთის ეკონომიკურ გაგრძელებას წარმოადგენდა, მას მსოფლიო ეკონომიკურ სისტემაში გარკვეული ადგილი ეკავა. ამგვარად რუსეთის სწრაფვა და ჩვენ ტერიტორიებზე კოლონიების დაარსებაც ამ პროცესის ნაწილად უნდა განვიხილოთ. ჯერ კიდევ კარლ მარქსი აღნიშნავდა, რომ კაპიტალიზმის გაფართოების პროცესში მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა კოლონიზაციას, მის მიგრაციულ გამოვლინებაში.

დასკვნის სახით შეგვიძლია ვთქვათ:

1. რუსეთის მიერ ამიერკავკასიის დაპყრობა აზიისკენ მიმავალი სვაჭრო გზების დაუფლებას და საერთაშორისო ვაჭრობაში რუსეთის როლის გაზრდას გულისხმობდა.
2. XIX საუკუნის პირველი ნახევრის რუსიფიკატორული პოლიტიკა საქართველოში მისი ნაციონალური შემადგენლით განსხვავდებოდა რუსეთის აღმო-

სავლური პოლიტიკისგან, რომელსაც ის აწარმოებდა მალორუსებისა და განაპირა მხარეების მიმართ.

3. საქართველოსა და ზოგადად ამიერკავკასიაში ჩაფიქრებული კოლონიების დაარსებას და მიგრაციულ პროცესებს შესაბამისი ეკონომიკური საფუძველი ჰქონდა. სავაჭრო კაპიტალის და რუსული ინდუსტრიული კაპიტალის გაფართოება და ადგილზე ნედლეულის და სავაჭრო პროდუქციის აკუმულირება, წინარეკაპიტალისტური წესის მოშლა და კაპიტალისტური წესის დანერგვა.

4. რუსეთის შიდა ტერიტორიაზე მიმდინარე მიგრაციული პროცესები არისტოკრატის გამდიდრების, შიდა კოლონიზაციის და იმპერიის ძლაუფლების გამყარებას ემსახურებოდა. გარე მიგრაციული პროცესი სავაჭრო კაპიტალის გამსხვილებას და რუსეთის ფაბრიკანტების წარმოების გაფართოებას, შიდა და გარე სავაჭრო გაზრდას უნდა მომსახურებოდა.

5. ჩამოსახლებული კოლონისტებს დიდი გავლენა არ მოუხდენიათ ადგილობრივ წარმოების წესზე, რადგან რუსეთიც ჯერ კიდევ ბატონყმური წესის ერთგული რჩებოდა. ძირეული ცვლილებები მხოლოდ ბატონყმობის გაუქმების შემდგომ იწყება, რამაც საქართველოზეც იქონია გავლენა, XIX საუკუნის მეორე ნახევარში პირვანდელი დაგროვების პროცესის დაწყებას შეუწყო ხელი.

Akaki Chikobava

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

**COLONIAL POLICY OF RUSSIA IN GEORGIA:
“ECONOMIC RUSSIFICATION”**

Summary

In parallel of the annexation of the Kingdom of Kartli-Kakheti and gradual occupation of the rest of Georgian territories, the Russian Imperial government used various methods to cement its rule in Georgia. Victories in the Russo-Persian and Russo-Ottoman wars in the late 1820s gave the opportunity to the imperial court to start complete and all-around subjugation of the South Caucasus. For this, it was necessary to emigrate the proponents of the imperial rule from the metropolis into the South Caucasus, as well as to gain active supporters on the ground. Settlers had to be provided with necessary land and appropriate means of production that allowed them to start their own agricultural production. Contemporary scientific literature touches upon the question of “Russifications” in the plural, rather than Russification as a singularity. The implications of this division and the role of the economic dimension of the process are the major research areas of our article. Our argument is constructed around.

Several main topics:

What are the causes of the active presence of the Russian Empire in the South Caucasus and its annexation? What is the economic dimension of the annexation and what kind of benefits did them Russian Empire expect from it? What is the main difference between the Russification policy of the first half of the 19th century and the Russian Eastern policy of Malorus and other peripheral areas? What was the economic basis for the establishment of colonies and migration processes in Georgia and the South Caucasus region in general? How is the process of the expansion of the Russian trade and industrial capital, and the search for new sources of raw materials connected to it? Migration processes in the internal territories of Russia: what are their function and what are the differences between the internal and external migration processes?